

HOOFTUK 1

Inleiding

1.1 Problematiek

'Obwohl das Buch Jona *sehr klein ist*, hat es der frühchristlichen Kunst und der *Auslegung* bis auf unsere Zeit *viel Anregung* gegeben; denn "dies scheinbar so alberne Büchlein gehört zu dem *Tiefsten* und *Grossartigsten*, was jemals geschrieben worden ist" (my beklemtoning). Met hierdie woorde bring Loretz (1961:18) die paradoks tussen die lengte en die verstaanbaarheid van die boek treffend na vore. By die nagaan van die wetenskaplike literatuur oor Jona word hierdie paradoks al hoe duideliker. 'n Mens kom onder die indruk van die diversiteit van menings oor die boek wat gestalte vind in uitdrukkings soos 'the odd little tale' (Burrows 1970:80) en Luther se uitroep: 'Hilf Gott, welch ein wunderlich Werk is doch das!' (Von Rad 1974: 65).

Daar is veral drie sake wat baie nou met mekaar saamhang, naamlik die *komposisie*, die *literatuursoort* en die *boodskap*, wat as probleemareas van die boek genoem word. Soveel uiteenlopende oplossings word vir hierdie drie probleem-aspekte gebied dat daar inderdaad gesê sou kon word dat daar 'n Babelse verwarring oor hierdie aspekte van die boek heers. As die lengte van die boek in ag geneem word, is dit inderdaad 'n *vreemde* en *unieke* situasie.

1.1.1 Reeds van vroeg af was die *samstelling* van Jona die voorwerp van ondersoek by die eksponente van die *Literarkritiek*. In hierdie ondersoek is getrag om die bronne van die huidige verhaal te identifiseer en die oorspronklike verhaal te rekonstrueer. Die eerste persoon wat volgens Schmidt (1905:302-303) onderneem het om 'das Unzusammenhängende der einzelnen Teile des Buches nachzuweisen', was Nachtigall in 1799.

Böhme (1887:257) onderskei tussen twee verhale, A en B, wat saamgevoeg en uitgebrei is tot C en ook deur 'n redaktor, R, verwerk is. Schmidt (1905:285) verworp die tese van Böhme, maar toon tog sekere gedeeltes wat volgens hom sekondêr sou wees, soos Jona 2:3-10, 3:6-9, 1:13-14, 1:5c-6 en 1:8-10aα. Hierdie proses van die identifisering van onsamehangende dele bereik sy hoogtepunt met die werk DEO van Ludwig Schmidt in 1976.

Opvallend van die werk van die *Literarkritici* is die konsekwentheid waarmee Jona 2:3-10 as 'n 'Fremdkörper' uitgewys word. So beskou Nachtigall die gebed van Jona 2:3-10 as een van die oudste bronne van die verhaal terwyl De Wette en Knobel meen dat hierdie 'Psalm' vreemd aan die verhaal is en oorspronklik 'n selfstan-

dige gedig was (Schmidt 1905:285). Die literêre kwaliteit daarvan is ook onder verdenking en dit word meestal gesien as 'n kompilasië van aanhalings uit ander Psalms (Kaiser 1973:97). Dit laat Magonet soos volg konkludeer: 'The general concensus that the "psalm" is an addition, together with its similarity to others, have distracted attention from its unique characteristics' (1976:40). Ook die ander twee gebede, Jona 1:14 en 4:2-3, het dieselfde lot te beurt geval (Schmidt 1905:288-289).

Hierdie pogings om die oorspronklike verhaal te rekonstrueer, het uit die aard van die saak ook hierdie navorsers se siening oor die boodskap van die boek geraak. So sou die verhaal sonder sekere gedeeltes, soos onder andere die gebed in Jona 2:3-10, 'n ander boodskap hê as wanneer dit wel as deel van die verhaal gelees word.

1.1.2 Die veelheid van opinies bereik 'n klimaks in die nagaan van die tweede probleemgebied, naamlik die vraag na die *literatuursoort*. Burrows (1970:80) sny die probleem soos volg aan in 'n artikel waarin hy 'n oorsig oor die belangrikste standpunte gee: 'The essential problem, of course is not the classification for its own sake, but an understanding of the book's literary form as an expression of the author's purpose and meaning.' Alhoewel hy toegee dat die boek in vele opsigte uniek is en dus moeilik is om te klassifiseer, staan hy daarop dat 'it still represents a particular type of literature' en daarom kan dit geklassifiseer word.

Ter wille van 'n oorsig oor die probleem, word die verskillende standpunte met die name van hulle voorstanders kortliks gegee sonder om die argumente vir of teen die betrokke standpunte te bespreek. Vir die bespreking van die argumente kan die artikel van Burrows (1970:80-97) gelees word. Die boek Jona word op die volgende wyses geklassifiseer:

- * *Geskiedskrywing*: Hierdie standpunt word veral in Rooms-Katolieke kringe en deur mense met fundamentalistiese skrifbeskouings gehandhaaf. Iemand uit eersgenoemde kringe is P A Vaccari, terwyl E J Young laasgenoemde rigting verteenwoordig. P J N Lawrence (1986:121-132) gee in 'n interessante artikel historiese substansie aan sekere sogenaamde onhistoriese verwysings in Jona 3:6-7.
- * 'n *Profesie*: Op grond van die inleidingsformule en die insluiting by die Kleinprofete is dit 'n moontlikheid.
- * 'n *Profetiese legende*: soos die Elia- en Elisasiëklusse. G Haller en G Von Rad steun in hoofsaak hierdie standpunt.
- * 'n *Volkverhaal* of 'n verhaal met heelwat folkloristiese en mitologiese elemente: O Eissfeldt en K Marti is ondersteuners van hierdie standpunt.

- * 'n *Voorbeeldvertelling* met 'n didaktiese inslag: Haller en Weiser beweeg na 'n meer spesifieke *Gattung* en beskryf Jona dan as 'Lehrdichtung'.
- * 'n *Midrash*: Karl Budde was die eerste van 'n lang lys persone soos Wellhausen, Loretz en Trible om Jona as 'n soort Rabbynse preek oor 2 Konings 14:25 op te neem.
- * 'n *Allegorie*: Dit is een van die oudste klassifiserings wat onlangs weer deur P R Ackroyd na vore gebring is en hedendaags aangepas word tot kwasi- of semi-allegoriese verklarings.
- * 'n *Gelykenis*: Kommentatore soos J A Bewer en J D Smart is aanhangers van hierdie siening.
- * 'n *Satire*: Burrows self verkies hierdie klassifisering bo al die ander.
- * 'n *Parodie*: In 'n interessante artikel wat verder bou op die werk van E M Good en M Burrows poneer J A Miles (1974-1975:170-181) dat dié boek 'n parodie is op die religieuse geskrifte van Israel.
- * 'n *Novelle*: Die belangrikste eksponent van hierdie siening is H W Wolff.

Uit hierdie oorsig blyk dat die uniekheid van die boek ook uit die onvermoë van navorsers om 'n konsensus oor die klassifisering daarvan te bereik, na vore kom. Tog moet en kan Jona wel as 'n bepaalde literatuursoort geklassifiseer word, want die keuse van die genre is 'n uitdrukking van die bedoeling en betekenis wat die outeur met die verhaal wil tuisbring. Hierdie klassifikasie word vervolgens as hipotese gestel.

1.1.3 Dit bring ons by die derde probleemarea in die Jonanavorsing: die *betekenis* of die *boodskap* van die boek. Kaiser (1973:91) vat die vraagstuk oor hierdie aspek baie goed in die volgende woorde saam: 'Es ist erstaunlich, dass binnen der letzten drei Jahre auch drei Deutungen der Erzählung des Jonabüchleins vorgelegt worden sind, die sich so weitgehend voneinander unterscheiden, dass der Leser bei ihrer isolierten Betrachtung meinen könnte, hier würde über ganz verschiedene Werke geurteilt.' Hiermee word onderskeidelik die menings van G H Cohn, A Jepsen en W Rudolph gegee. Terwyl Cohn, volgens Kaiser (1973:91), die betekenis van die boek daarin vind 'dass Gottes Wort allein richtungweisend und das Sein allen Leben ist', meen Jepsen weer: 'Das Ziel dieser kleinen Erzählung wird am Ende ausgesprochen: dieses Gottes Barmherzigkeit überwindet das Gericht und will das Leben. Aber am Anfang steht die Frage des Jona nach dem Sinn seines Dienstes an der Welt im Blick auf Gottes Unbegreiflichkeit.' Rudolph daarenteen se standpunt

word soos volg saamgevat: 'Der Streitpunkt – und damit das einzige Thema des Büchleins – ist die Frage, ob die Liebe und Barmherzigkeit Gottes nicht nur dem auserwählten Volke, sondern auch den Heiden gilt, und die energische Bejahung ist der Zweck der Erzählung.' Alhoewel Kaiser God se barmhartigheid wat oor die gering seëvier as newetema erken, meen hy dat 'Vermächtnis des Jonabuches' die Absage an das fromme Vorurteil und die Aufforderung, angesichts der Wirklichkeit Gottes Möglichkeiten Raum zu geben und sich nicht selbst in Weg zu stehen'.

By hierdie standpunte oor die boodskap van die boek kan nog vele ander gevoeg word, waarvan die volgende drie die belangrikste is:

- * Na aanleiding van die slotvers in die boek word die tema deur onder andere Weiser & Fohrer (1969:486v) gesien as 'n deurbreking van die enge Joodse partikularisme, met 'n universalistiese siening dat God se genade ook vir die heidene geld. Die boek sou dan ook 'n missionêre karakter verkry deur 'n implisiete opdrag tot heidensending.
- * R E Clements (1975:21) soek die oorheersende tema van die boek weer in die verhouding tussen God en mens wanneer hy sê: 'Thus it is a story about God and his relationship with men, rather than about the relationships of Jews with Gentiles.'
- * 'n Laaste belangrike mening waarmee ons volstaan, is dié van Van der Woude (1978a:14): 'Het allesbeheersende thema van het boek is *de relatie tussen God en zijn profeet*.' Verder skryf hy: 'Daarom is het boek Jona een boek voor ambtsdragers, niet primair voor zendelingen' (Van der Woude 1978b:292).

Hieruit is dit duidelik dat daar ook oor hierdie aspek van die boek geen eenstemmigheid bestaan nie. Bogenoemde drie standpunte bevat myns insiens wel sekere elemente van die waarheid, soos byvoorbeeld:

- * by die eerste standpunt is die waarheidselement daarin geleë dat Jahwe se genade inderdaad wyer as Israel toegepas kan word;
- * by die tweede standpunt is dit wel waar dat die verhouding tussen God en mens belangrik is;
- * by die laaste standpunt is die verhouding tussen God en sy profeet ook van belang, aangesien God se vrymag ook in hierdie verhouding erken moet word.

Tog kan daar teen elkeen van hierdie standpunte geldige besware ingebring word en slaag dit daarom nie om as 'n *enkele* geloofbare verklaring vir die boodskap van die verhaal te dien nie. Die oplossing vir die boodskap van die verhaal moet dus elders

en aan die hand van 'n ander verklaring gesoek word. Hierdie verklaring sal in hoofstuk 6, nadat die samestelling en die genre van die verhaal bespreek is, aan die orde gestel word.

1.2 Hipotesestelling

Bostaande oorsig toon aan dat daar telkens een aspek van die literêre aard van Jona ten koste van elke ander beklemtoon is. Die boek word dan vanuit daardie perspektief gelees en beoordeel; daarom dan dat daar kritiek in te bring is teen elkeen van die betrokke klassifiserings. Wat nodig is, is 'n omvattende benadering of 'n algemene noemer waardeur dit moontlik sal wees om reg te laat geskied aan al die verskillende aspekte. Die historisiteit van sekere gegewens moet behou word sonder dat daar tekort gedoen word aan die narratiewe aard van die verhaal. Pogings om retoriese aspekte soos humor en ironie uit te lig, mag nie afbreuk doen aan die didaktiese aard van die vertelling wat deur middel van 'n bepaalde sentrale premisse 'n boodskap tuis wil bring nie.

Die hipotese van hierdie studie is dat Jona 'n *kortverhaal* is wat as sodanig gelees en verstaan moet word. Met 'verhaal' word bedoel dat 'daar in die vorm van 'n [*hoofsaaklik*][prosa] taaltekste 'n storie vertel word deur iemand aan iemand in sekere omstandighede' (Brink 1987:40; my toevoeging en kursivering). Deur die boek Jona vanuit hierdie hipotese te benader, word nie alleen getrag om vorige navorsingsresultate te inkorporeer nie, maar ook om deduktief oplossings te verskaf op bovermelde vraagstukke van die boek. Aangesien die hipotese aan die hand van bepaalde doelstellings en met 'n spesifieke werkwyse getoets gaan word, word beoog om dit as 'n billike en korrekte vertrekpunt te bewys.

1.3 Doelstellings

Die uitgangspunt van hierdie studie is dat die boek Jona 'n vertelling is en dat dit daarom narratologies geanaliseer en geklassifiseer behoort te word. 'n Verdere doelstelling is om, nadat die onderskeie samestellende dele deur 'n struktuuranalise geïdentifiseer is, die narratologiese funksie van die onderskeie onderdele ten opsigte van die geheel te bepaal. Sodoende sal die probleem van die samestelling van die boek in die algemeen, maar veral ook die posisie van die gebede in die besonder aan die orde gestel word. 'n Laaste doelstelling is om in die lig van die resultate van eersgenoemde twee doelstellings, die boodskap van die verhaal onder die loep te neem.

1.4 Werkwyse

Jona is kanonies deel van die twaalf Kleinprofete, maar selfs vir die oningewyde is daar opmerkbare verskille tussen hierdie boekie en die res van die Kleinprofete. Hierdie verskille is by die probleemstelling aan die orde gestel.

Hierdie probleme sal sistematies behandel word. In hoofstuk 2 word die oppervlakstruktuur van die boek, dit wil sê die wyse waarop die teks morfologies-sintakties gestruktureer is, geanaliseer en word die verskillende samestellende dele onderskei. Sekere grammatikale en sintaktiese verskynsels word uitgewys en kortliks bespreek. Dit gaan dus primêr in hierdie hoofstuk om 'n sinchroniese analise van die teks soos dit in sy finale vorm voorhande is.

Hoofstuk 3 bou verder op hierdie pad voort deur die gebede as besondere onderdele van die boek, deur middel van poëtiese analises te ondersoek. Hoofstukke 2 en 3 handel dus primêr oor die samestelling van die boek en die eie aard van sekere van die samestellende dele soos wat dit in die oppervlakstruktuur gestalte vind. Nadat daar op mikro- sowel as makrovlak sekere verskynsels geïdentifiseer is, word hulle funksies en hulle relasies tot mekaar en tot die geheel bespreek en daarna word hulle bydrae tot die betekenis binne die kommunikasieproses ontleed.

Terme soos 'oppervlak'- en 'dieptestruktuur' word in hierdie studie met 'n dubbele betekenis gebruik. Enersyds word dit in hoofstukke 2 en 3 ten opsigte van die morfologies-sintaktiese vlak van die teks aangewend en andersyds word dit ook in hoofstukke 4 en 5 op die narratologiese vlak toegepas. In laasgenoemde geval dui 'oppervlakstruktuur' op die konkrete diskoers terwyl 'dieptestruktuur' 'n abstraksie van die storiegebeure is. In beide gevalle word vanuit die formele gegewene na die dieperliggende betekenis beweeg.

In hoofstukke 4 en 5 word gewerk met narratologiese kriteria waaraan die boek getoets word om die hipotese oor die literatuursoort of literêre genre te substansieer. Om dit te doen, kan op verskillende maniere te werk gegaan word. Uitgaande van 'n vereenvoudigde kommunikasie-model in navolging van Jakobson (1960) van Sender → Tekst → Leser staan die teks as kommunikatiewe teken in hierdie hoofstukke sentraal. Hierdie teks kan egter volgens bepaalde strategieë en aan die hand van verskillende kontemporêre literêre teorieë ontleed word.

Daar kan, soos by die Russiese Formaliste, op die *literariteit* van die teks gekonsentreer word deur die spesifieke literêre eienskappe van hierdie teks te onderskei van ander tekste. Deur middel van formele kunsgrepe soos vertellerstegnieke sou daar gewys kon word op 'n effek van *vervreemding*, wat lei tot 'n verhoogde persepsie van 'n kunsgreep se funksie van *voorstelling*. Deur só te werk te gaan, sou die ondersoek na die teks beperk word tot die identifisering en beskrywing van kunsgrepe, soos byvoorbeeld vertellerstegnieke wat vervreemding bewerkstellig, of poëtiese

konvensies wat die aandag trek op die opvallende andersheid van die gebede binne die boek Jona.

'n Tweede kontemporêre literêre teorie waarvolgens die teks bespreek sou kon word, is die strukturalisme waarvolgens dit nie voldoende sou wees om slegs bepaalde tegnieke te identifiseer en te bespreek nie, maar wel om die *relasies* tussen die onderlinge dele en die geheel van 'n verhaal te identifiseer en om eweneens die ekwivalensieverhoudinge tussen metaforiese en sintaktiese konstruksies in die gebede te beskryf. Deur die beskrywing van derglike verhaalmatige en poëtiese relasies sou die *struktuur* van die boek dan deursigtig word.

Alhoewel die stap vanaf 'n opnoem van kunsgrepe na 'n beskrywing van hulle onderlinge verhouding binne 'n teks dit duidelik laat word op watter manier betekenis teweeggebring sou kon word, sal 'n 'suiwer' strukturele beskrywing nog nie noodwendig lei tot betekenisstoekenning aan die teks nie. Eers wanneer die teks beskou word as 'n *teken*, word die noodsaak van dekodering van die teken (ofte wel betekenisstoekenning aan die teks) beklemtoon. In 'n semio-strukturalistiese model word die *kommunikatiewe funksie* van kunsgrepe en hulle onderlinge relasies dus besef, sodat 'n semio-strukturalistiese benadering tot die boek Jona sou kon lei tot 'n interpretasie van die boodskap via 'n analise van strukturele relasies. Die insig dat die teks 'n teken is wat gedekodeer moet word om by die betekenis of boodskap uit te kom, word deur Dolozel (1979:193) in terme van 'narrative semantics' soos volg gedefinieer: '[N]arrative semantics is a study of meaning expressed in forms, a study of formally organized meaning. Unlike formalism, narrative semantics does not claim that the aesthetic effect results from "pure" forms, rather, its source is located in the totality of the literary work.'

In hierdie studie word vir die analise en dekodering van die narratiewe struktuur van die boek Jona op Genette (1980) gesteun. Alhoewel Genette meestal by die Franse strukturalisme geklassifiseer word, gaan hy verder as die ander verteenwoordigers van hierdie rigting, omdat hy nie alleen 'n sistematiese teorie ontwikkel nie, maar dit ook demonstreer deur 'n gekompliseerde roman te lees. Genette kom dus via 'n struktuuranalise tot betekenisstoekenning. Om hierdie rede word in hoofstukke 4 en 5 hoofsaaklik van sy model gebruik gemaak om die globale relasies tussen enersyds die teks (oppervlakstruktuur) en sy onderliggende 'geskiedenis' (dieptestruktuur) en andersyds die teks en die wyse waarop dit as teks geproduseer word (vertelhandeling) te ondersoek. In ooreenstemming hiermee sal in hoofstuk 4 aspekte soos gebeure en die deelnemers aan die gebeure in terme van tyd en ruimte as relasies tussen die storievlak en die narratiewe teks ondersoek word en vervolgens in hoofstuk 5 aandag geskenk word aan die vertelproses met al sy aspekte. Wanneer die boek Jona vervolgens in die lig van hierdie literêr-teoretiese modelle

gelees word, is so 'n werkwyse nie 'n doel op sigself of 'n manier om die leser te beïndruk nie, maar word dit beskou as 'n leesstrategie waardeur die teks toeganklik(er) vir die leser moet word.

Hoofstuk 6 as laaste hoofstuk sal daarom die konklusies waartoe die voorafgaande ondersoek gelei het, weergee en bespreek. Hierdie is dan ook die logiese plek waar die boodskap van Jona ter sprake sal kom. Terwyl in die voorafgaande hoofstukke individuele tegnieke geïdentifiseer, die onderlinge relasies tussen hulle beskryf en hulle betekenis vasgestel is, word in hierdie hoofstuk getrag om al hierdie onderdele se bydrae tot die geheel saam te vat en by 'n globale betekenis van die teks uit te kom. Daardeur sal die geïdentifiseerde hoofprobleemareas van die boek nie alleen in 'n bepaalde volgorde aan die beurt gestel word nie, maar ook tot 'n geheel saamgesnoer word.